

- в четвертых, парламентаризм - это действенные законодательные, контрольные и организационные процедуры;

- коллегиальные внутрипарламентские отношения;

- отношения активного взаимодействия (но не противостояния) Парламента с исполнительной и судебной властью;

- эффективность отношений *Парламент – местная публичная власть*

- эффективность отношений *Парламент – электорат*.

В заключении хотелось бы подчеркнуть, что парламентаризм как особый способ организации государственной власти, в качестве непосредственного конституционно-правового регулирования деятельности властных структур в государстве - это очень сложный, противоречивый, комплексный и многогранный процесс, нуждающийся в длительном времени становления, совершенствования и развития.

Литература:

1. The Structure of Social Action. N.Y. 1997

2. Система современных обществ. Москва, 1997.

3. Большая Советская Энциклопедия.

4. Энциклопедия юриста. Москва, 2000.

5. Парламентское право России. Учебное пособие. Под ред. И.М. Степанова, Т.Я. Хабриевой. Москва: Юристъ, 1999, с. 5.

6. Большой юридический словарь. Москва: ИНФРА-М, 1999, с. 473.

7. Парламентское право России. Учебное пособие /под ред. И.М. Степанова, Т.Я. Хабриевой. Москва: Юристъ, 1999, с. 5.

8. Парламентское право России. Учебное пособие /под ред. И.М. Степанова, Т.Я. Хабриевой. Москва: Юристъ, 1999, с. 6.

9. Парламентское право России. Учебное пособие /под ред. И.М. Степанова, Т.Я. Хабриевой. Москва: Юристъ, 1999, с. 12.

10. Там же, с. 12.

ОКРЕМІ ПИТАННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОКУРОРА У СТАДІЇ АПЕЛЯЦІЙНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Ю. ФІДРЯ,

старший викладач кафедри кримінального права і процесу Волинського національного університету імені Лесі Українки, кандидат юридичних наук (м. Луцьк)

SUMMARY

In the given article the author on the basis of criminal cases and judicial decisions materials analyses problem questions of legal regulation and practical realization of Prosecutor's authorities towards initiative of criminal cases retrial in appellation and his participation in appellate trial.

***

В даній статті автор на основі матеріалів кримінальних справ і судових рішень дає аналіз проблемних питань правового регулювання та практичної реалізації повноважень прокурора щодо ініціювання перегляду кримінальних справ в апеляційному порядку та його участі у розгляді справи за апеляцією.

***

В данной статье автор на основе материалов уголовных дел и судебных решений анализирует проблемные вопросы правового регулирования и практической реализации полномочий прокурора по инициированию пересмотра уголовных дел в апелляционном порядке и его участию в апелляционном судебном рассмотрении дела.

Запровадження у 2001 році апеляційного перегляду судових рішень у кримінальних справах поставило на порядок денний необхідність вироблення дієвих механізмів забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина, а також реалізацію передбачених законом гарантій учасників кримінального судочинства на цій контрольній стадії кримінального процесу. Важливу роль у цьому механізмі відіграють органи прокуратури. Незважаючи на те, що діяльність прокуратури спрямована на захист перш за все публічних інтересів, стаття 3 Конституції України, де зазначається, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, дає підстави стверджувати те, що захист приватно-правових інтересів може носити публічний характер (приміром, у випадку захисту прокурором інтересів потерпілого або захисту особи від необґрунтованого притягнення до кримінальної відповідальності).

Проблеми діяльності прокурора у апеляційному перегляді судових рішень у кримінальних справах залишаються малодослідженими у сучасній науковій літературі, хоча апеляційне провадження як стадія кримінального процесу функ-

ціонує в Україні з 2001 року. Окремі аспекти порядку та підстав ініціювання, а також участі прокурора не тільки у стадії апеляційного провадження, а й у інших контрольних стадіях кримінального процесу знайшли своє відображення у працях таких ві-

тчизняних науковців, як В. Коваль, М. Косюта, В. Маляренко, В. Попелюшко, Г. Серeda, ряду російських вчених (А. Разінкіна, І. Севаст'янік, А. Тушев), а також дисертаційних роботах О. Костюченко, І. Мірошникова, В. Сліпченка, В. Юрчишина. З огляду на це, метою статті є аналіз проблемних питань правового регулювання та практичної реалізації повноважень прокурора щодо ініціювання перегляду кримінальних справ в апеляційному порядку та його участі у розгляді справи за апеляцією.

Серед суб'єктів права подачі апеляції, названих у ст. 348 КПК, прокурор посідає особливе місце, оскільки він є єдиним суб'єктом ініціювання апеляційного перегляду, який зобов'язаний реагувати на кожне неправосудне судовe рішення, незалежно від того, на користь якої сторони воно постановлено. Це впливає з його процесуального статусу: будучи представником сторони обвинувачення, прокурор водночас повинен сприяти суду у виконанні вимог закону та поставленню судового рішення, що ґрунтується на законі.

Відповідно до п. 8 ст. 348 КПК України апеляцію має право подати прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, а також прокурор, який затвердив обвинувальний висновок, – у межах обвинувачення, що підтримував прокурор, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції.

Незважаючи на досить обмежене коло прокурорів-апелянтів, в літературі висловлено думку

про неприйнятність наділення прокурора, який затверджував обвинувальний висновок, правом подавати апеляцію, оскільки цим, по-перше, обмежується незалежність прокурора-державного обвинувача як сторони у процесі, по-друге, порушується конституційний принцип рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, бо прокурор, який не брав участі у судовому розгляді, не є стороною, а по-третє, є сумніви щодо обґрунтованості апеляції такого прокурора, який не брав участі у судовому слідстві, не вправі витребувати справу для ознайомлення та виконання вимог ч. 2 ст. 350 КПК [9, с. 50–51]. З цією думкою не можна погодитися з таких міркувань.

Право прокурора, який затвердив обвинувальний висновок, на подачу апеляції обумовлено тим, що він несе безпосередню відповідальність за направлення справи до суду і за можливі наслідки (наприклад, постановлення по справі виправдувального вироку, незаконне тримання особи під вартою тощо). У зв'язку з цим у нього виникає право захищати свою позицію, яке набуває не лише службового, але й особистого забарвлення. Крім того, як слушно зазначають В. Маляренко [7, с. 226], О. Костюченко [6, с. 71] та інші науковці, зважаючи на ст. 264 КПК, згідно з якою прокурор у судовому засіданні повинен керуватися вимогами закону та своїм внутрішнім переконанням, не важко передбачити, що прокурор, затверджуючи обвинувальний висновок, діє відповідно до власних внутрішніх переконань і, за ло-

гікою, має право відстоювати свою позицію.

Обмеження кола прокурорів-апелянтів лише одним державним обвинувачем, який брав участь у розгляді справи судом першої інстанції, підвищує ймовірність того, що більшість судових рішень виявляться поза полем зору суду апеляційної інстанції і можливість усунення порушень закону буде втрачена, зважаючи на певну обмеженість касаційної перевірки вироків, ухвал та постанов суду. Крім того, позиція державного обвинувача не завжди є законною та обґрунтованою, а сам він може бути несамокритичним щодо її оцінки, побоюючись неприємностей у разі перегляду рішення. Тому можливість подачі апеляції прокурором, який затверджував обвинувальний висновок, є законним засобом коригування позиції або й виправлення помилок прокурора, який брав участь у суді першої інстанції.

Наведемо приклади. Так, вироком Луцького міськрайонного суду від 11 серпня 2006 року К. був засуджений за ч. 1 ст. 289 КК України (незаконне заволодіння транспортним засобом) до 3 років позбавлення волі. На вирок було подано три апеляції: засудженим та його захисником, які просили суд звільнити К. від кримінальної відповідальності на підставі ч. 4 ст. 289 КК України, та заступником прокурора міста Луцька, який затверджував обвинувальний висновок. Останній, зокрема, просив змінити вирок: перекваліфікувати дії засудженого з ч. 1 ст. 289 КК на ч. 1 ст. 185 КК (таємне викрадення чужого майна (кра-

діжка)), оскільки об'єм двигуна моторолера, яким з корисливих мотивів незаконно заволодів засуджений К., становить менше 50 см. куб., а отже відповідно до чинного законодавства не є предметом злочину, передбаченого ст. 289 КК України. Апеляційний суд Волинської області апеляцію прокурора задоволити повністю: перекваліфікував дії К. з ч. 1 ст. 289 КК на ч. 1 ст. 185 КК та призначив йому покарання у виді штрафу в розмірі 510 грн. Цікавим у цій справі є те, що прокурор, який підтримував державне обвинувачення у суді першої інстанції, цього порушення закону не виявив і не відреагував на нього належним чином, зате подав заперечення на апеляцію захисника, у якому обстоював законність вироку суду першої інстанції [1].

Або ще один приклад. Вироком Ковельського міськрайонного суду від 19 грудня 2006 року Л. був засуджений за ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 289 КК та ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 185 КК України із застосуванням ст. 70 КК до 8 років позбавлення волі із конфіскацією майна. Заступник Ковельського міжрайонного прокурора, який затверджував обвинувальний висновок, подав апеляцію, в якій просив вирок суду першої інстанції змінити: перекваліфікувати дії Л. з ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 289 КК на ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 289 КК, оскільки кримінальна відповідальність за ч. 3 ст. 289 КК настає за незаконне заволодіння транспортним засобом, якщо, крім іншого, такі дії завдали великої матеріальної шкоди – реальних збитків на суму понад 250 неоподатковуваних мінімумів доходів гро-

мадян (п. 3 примітки до ст. 289 КК), тоді як діями Л. реальних збитків потерпілому завдано не було. Прокурор, що брав участь у апеляційному розгляді, апеляцію підтримав у повному обсязі. Апеляційний суд Волинської області апеляцію прокурора задоволити повністю: перекваліфікував дії Л. з ч. 3 ст. 15, ч. 3 ст. 289 КК на ч. 3 ст. 15, ч. 2 ст. 289 КК і, зважаючи на це, зменшив йому покарання до 5 років позбавлення волі без конфіскації майна [2].

Наведені приклади свідчать про те, що в умовах обмеження можливості прокурорського реагування межами обвинувачення, яке підтримував прокурор у суді першої інстанції, передбачене КПК України право прокурора, який затверджував обвинувальний висновок, подати апеляцію є виправданим, оскільки сприяє захисту прав і законних інтересів учасників кримінального судочинства, в тому числі, як свідчить наведена практика, і засуджених.

Окремо слід виділити право прокурора подати заперечення на апеляцію. Таке право традиційно вважається одним з елементів реалізації права особи на судовий захист та захист власних інтересів у справі. Для прокурора подання заперечення на апеляцію має принципово інший зміст у контексті реалізації ним на стадії апеляційного провадження законоохоронного та правозахисного завдань, а також продовження кримінального переслідування. Йдеться, насамперед, про захист прокуратурою прав та інтересів держави, суспільства та громадян, а не обстоювання власних. Хоча

заради об'єктивності, варто зауважити, що іноді прокурори подають заперечення, зумовлені виключно особистими амбіціями та прагненням захистити «честь мундира», особливо у випадку наявності у апеляції відомостей, що вказують на серйозні прорахунки та упущення, зроблені прокурором.

Право на подання заперечень на апеляцію, в тому числі і прокурором, передбачено ст. ст. 351, 355 КПК України. Певною мірою до подання письмових заперечень прокурорів на апеляції інших учасників процесу спонукає і вимога п. 5.9. галузевого наказу Генерального прокурора України від 19 вересня 2005 року № 5 гн «Про організацію участі прокурорів у судовому розгляді кримінальних справ та підтримання державного обвинувачення».

Як правило, для прокурора це питання стає актуальним тоді, коли він сам не знайшов підстав для апеляційного реагування, але апеляція подана кимось із учасників процесу. Однак, як свідчить вивчена автором прокурорсько-судова практика, прокурори майже не використовують право на подачу заперечень на апеляцію, вважаючи це зайвою тратою часу, оскільки заперечення позбавлене самостійного процесуального значення, а якщо і використовують, то фактично все зводиться до переписування державним обвинувачем власної обвинувальної промови із незначними редакційними правками.

Очевидно, пояснюється це тим, що участь прокурора у апеляційному розгляді справи є обов'язковою, а тому він в будь-якому разі матиме можливість

виступити у судових дебатах та висловити власну позицію (в т.ч. й заперечити доводи апелянтів), навіть якщо не він ініціював апеляційне провадження. Іншими словами, прокурор має можливість викласти свої заперечення на апеляцію (апеляції) в усній формі у ході висловлення власної позиції під час судового засідання суду апеляційної інстанції. Але в апеляційному розгляді справи бере участь прокурор обласної ланки, який може мати іншу думку, ніж прокурор-апелянт, тому останньому для підтвердження своєї позиції варто скористатися правом подати заперечення.

Ще однією причиною небажання прокурорів подавати заперечення на апеляцію є побоювання того, що суд апеляційної інстанції скасує судові рішення суду першої інстанції за апеляцією когось із учасників процесу, в той час, коли прокурор у своєму запереченні стверджує про законність, обґрунтованість та справедливість цього рішення. З огляду на це, прокурорам слід більш критично підходити до оцінки судового рішення та доводів апеляцій, а також постійно підвищувати свій фаховий рівень та кваліфікацію з метою недопущення набрання законної сили та виконання неправосудного рішення.

КПК не встановлює жодних обов'язкових вимог до змісту заперечень. Думається, що вони, як і апеляція, також повинні містити крім назви суду і даних про державного обвинувача, вказівку на оскаржуване рішення, подану апеляцію та власне заперечення проти наведених у ній доводів.

Проте, як слушно зазначає В. Теремецький, письмовому запереченню аж ніяк не можна надавати значення, рівного апеляції. Посилення покарання на вимогу обвинувача може мати місце лише тоді, коли про це йдеться в апеляційному поданні прокурора, поданому в установленому законом порядку, але воно не допускається за аналогічною вимогою, яка заявлена в письмовому запереченні, спрямованому на апеляцію засудженого [10, с. 85].

Щодо строків подачі заперечень, то зі змісту ч. 1 ст. 355 КПК випливає наступне положення: якщо прокурор подавав апеляцію, то він вправі подати свої заперечення на апеляції інших учасників судового розгляду до початку розгляду справи в апеляційному суді.

Якщо ж прокурор не подавав апеляції, то діє правило, закріплене у ч. 1 ст. 351 КПК, відповідно до якого прокурор (як і інші учасники процесу) вправі подати свої заперечення на апеляцію протягом п'яти діб з часу отримання копії або ознайомлення з апеляцією.

Подання прокурором заперечення на апеляцію має важливе значення. Написання цього процесуального документу є непростю справою і потребує ретельної підготовки, а тому для спростування доводів поданої апеляції та наведених у ній підстав для скасування чи зміни судового рішення прокурори часто вдаються до вивчення матеріалів судової практики, зокрема ухвал судів апеляційної інстанції, що не може не позначитися на підвищенні кваліфікації прокурора. Заперечення на

апеляцію виступає своєрідним інструментом обстоювання правосудності судового рішення, винесеного судом першої інстанції.

Розгляд справи за апеляцією є складовою стадією апеляційного провадження, де відбувається безпосередня перевірка правосудності судового рішення. Участь прокурора у апеляційному розгляді справи є обов'язковою, а отже, прокурор має можливість реалізовувати поставлені перед ним завдання – здійснення кримінального переслідування, сприяння виконанню вимог закону про всебічний, повний та об'єктивний розгляд справ та постановленню судових рішень, що ґрунтуються на законі, а також захисту прав і свобод учасників процесу.

Як вбачається зі змісту ст. 357 КПК, розгляд справи за апеляцією може розпочатися з попереднього розгляду справи апеляційним судом, який здійснюється в судовому засіданні суддею одноособово з обов'язковою участю прокурора. В літературі це законодавче положення обґрунтовано критикується, оскільки воно порушує принцип змагальності та рівноправності учасників апеляційного провадження. Очевидно, причиною обмеження участі інших учасників процесу у попередньому розгляді справи є те, що на цьому етапі апеляційного провадження справа по суті не вирішується. Проте, зважаючи на важливість питань, які виносяться на попередній розгляд (необхідність проведення судового слідства та його обсяг, витребування у необхідних випадках додаткових доказів тощо), варто підтримати

висловлену в літературі пропозицію щодо обов'язковості виклику усіх учасників процесу, тим самим надавши їм можливість впливати на характер рішень, що приймаються [7, 245; 9, 60; 5, 39].

Не зважаючи на передбачену КПК свою обов'язкову участь, прокурор у цій частині апеляційного провадження має ті ж права, що й інші учасники. Насамперед, він висловлює думки з приводу внесених на розгляд питань, при чому, виходячи з буквального тлумачення ч. 3 ст. 357 КПК, робить це першим. Крім цього, прокурор вправі подати клопотання, що стосуються питань, які підлягають вирішенню на цьому етапі апеляційного провадження (наприклад, про зміну або обрання запобіжного заходу тощо).

Діяльність прокурора та її зміст вже безпосередньо під час апеляційного розгляду справи залежить, у першу чергу, від того, хто був ініціатором апеляційного провадження. Якщо ним був прокурор, то для прокурора-учасника апеляційного розгляду є два можливі варіанти поведінки: підтримувати апеляцію (повністю або частково) або не підтримувати апеляції. У разі непідтримання прокурором апеляції, він не залишає процесу, а продовжує брати у ньому участь. Зокрема, у судових дебатах прокурор вправі висловити власну позицію по справі, в тому числі підтримати апеляцію іншого учасника (учасників) процесу.

Варто звернути увагу на роль прокурора у судовому слідстві, яке є факультативним елементом апеляційного розгляду справи. Його проведення потребує

від прокурора активності, ретельної підготовки, досконалого знання матеріалів справи, правильного підбору тактичних прийомів. Як і всі інші учасники процесу, прокурор безпосередньо представляє докази суду, а також бере участь у їх дослідженні. На підтримання позиції, викладеної у апеляції, прокурор вправі брати участь у допитах, заявляти клопотання.

Якщо судове слідство не проводилось, то відповідно до ч. 4 ст. 362 КПК про повне або часткове підтримання апеляції прокурор заявляє у своїх поясненнях з приводу поданої апеляції, при чому, зважаючи на ст. 318 КПК, робить це першим.

Судові дебати є обов'язковим елементом апеляційного перегляду справи, не залежно від того, у якій формі його було проведено – повній чи скороченій. Згідно ч. 6 ст. 362 КПК судові дебати в суді апеляційної інстанції проводяться у відповідності з вимогами ст. 318 КПК і полягають у промовах учасників судового розгляду стосовно тієї частини вироку, яка оскаржена.

Незважаючи на наявність у вказаній нормі посилання на ст. 318 КПК, порядок виступу у судових дебатах в суді апеляційної інстанції дещо інший. Так, першими виступають особи, які подали апеляцію. Якщо серед апелянтів був прокурор, то він виступає першим, але за однієї умови – якщо він підтримує апеляцію, подану ним чи іншим прокурором. У всіх інших випадках прокурор виступає останнім.

На думку І. Мірошникова, вказівка на те, що прокурор ви-

ступає останнім, коли не підтримує апеляції, суперечить положенням ч. 2 ст. 318 КПК. Прокурор під час дебатів в апеляційному суді має виступати першим у всіх випадках, як це відбувається при розгляд справи у суді першої інстанції. Такий порядок більше буде відповідати принципу забезпечення права на захист [8, 80].

На наш погляд, передбачена КПК процедура проведення судових дебатів в апеляційній інстанції є оптимальною і змінювати її навряд чи доцільно. Насамперед, варто зауважити, що ч. 6 ст. 362 КПК є спеціальною нормою по відношенню до ст. 318 КПК. Стаття 362 КПК передбачає порядок проведення судових дебатів з урахуванням специфіки апеляційного розгляду справи, а ст. 318 КПК застосовується судом апеляційної інстанції при визначенні черговості виступів у судових дебатах, якщо апеляції подали одночасно декілька суб'єктів, та черговості пояснень з приводу поданих апеляцій. Черговість виступу прокурора у судових дебатах жодним чином не обмежує право підсудного на захист, адже відповідно до ч. 6 ст. 362 КПК останнє слово, яке підсудний виголошує безпосередньо перед видаленням суду до нарадчої кімнати, все одно залишається за ним.

Якщо ж ініціатором апеляційного провадження був не прокурор, то його участь у апеляційному розгляді зводиться до виголошення промови у судових дебатах. У ній він може стверджувати, що всі обставини справи в суді першої інстанції з'ясовано вичерпно та повно, у

справі зібрано достатньо доказів, які отримали правильну оцінку суду, внаслідок чого підстав для сумнівів у правосудності вироку, ухвали чи постанови немає. Ще один варіант поведінки прокурора – це висловлення власної думки по справі, яка може полягати у підтриманні апеляції когось із учасників процесу, якщо, наприклад, з якихось причин прокурор, який має на це право, не подав апеляції, хоча підстави для цього були. Це може бути не лише апеляція потерпілого, але й апеляція засудженого (виправданого) чи його захисника, якщо зважати на те, що завдання прокурора в апеляційній інстанції не вичерпуються продовженням кримінального переслідуванням, а й носять правоохоронний характер. Так, у судовому засіданні прокурор підтримав апеляцію засудженого Г. на вирок Володимир-Волинського міського суду, яким той був засуджений за ч. 2 ст. 185 КК України до 4 років позбавлення волі, та висловив міркування про зменшення покарання, врахувавши усі пом'якшуючі обставини – повне визнання вини, щире каяття та наявність у засудженого туберкульозу активної форми. Апеляційний суд апеляцію засудженого задовольнив, зменшивши йому покарання до 2 років позбавлення волі [3].

Крім того, прокурор може не підтримати жодної апеляції, висловивши власну позицію по справі. Так, на вирок Ковельського міськрайонного суду від 12 січня 2005 року, яким М. було засуджено за ч. 2 ст. 286 КК України на 3 роки позбавлення волі з позбавленням права керувати транспортними засобами

на 2 роки та виправдано за ч. 3 ст. 135 КК України, було подано дві апеляції: засудженим, у якій він просив пом'якшити покарання, застосувавши ст. 75 КК України, та потерпілою С., яка просила скасувати вирок і направити справу на новий судовий розгляд, стверджуючи, що обране покарання засудженому М. є надто м'яким, а його виправдання за ч. 3 ст. 135 КК України – безпідставним. Прокурор не підтримав жодної апеляції, натомість висловив думку щодо необхідності скасування вироку і направлення справи прокурору для додаткового розслідування, з чим погодився апеляційний суд [4].

Таким чином, незважаючи на те, було апеляційне провадження ініційоване прокурором чи іншим учасником процесу, прокурор бере активну участь на всіх етапах розгляду справи за апеляцією, використовуючи для цього передбачені законом процесуальні засоби. Однак, з огляду на наявні у прокурорській практиці помилки та упущення, прокурорам варто оптимізувати роботу у цьому напрямку, що сприятиме більш ефективній реалізації завдань прокуратури на стадії апеляційного провадження.

Література:

1. Архів Апеляційного суду Волинської області. Справа № 11-545/06.
2. Архів Апеляційного суду Волинської області. Справа № 11-712/06.
3. Архів Апеляційного суду Волинської області. Справа № 11-91/07.
4. Архів Апеляційного суду Волинської області. Справа № 11-160/2005.
5. Бобечко Н. Р. Попередній розгляд кримінальної справи судом апеляційної інстанції / Н. Р. Бобечко // Вісник Верховного Суду України. – 2007. – № 2. – С. 38–42.
6. Костюченко О. Апеляція прокурора на судові рішення у кримінальних справах // Вісник Академії прокуратури України. – 2006. – № 3. – С. 69–75.
7. Маляренко В. Т. Перебудова кримінального процесу України в контексті європейських стандартів: [монографія] / В. Т. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2005. – 512 с.
8. Мірошников І. Ю. Судове слідство в апеляційній інстанції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / Мірошников Іван Юрійович. – Х., 2006. – 204 с.
9. Попелюшко В. О. Мала судова реформа та захист прав громадян: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / В. О. Попелюшко. – К.: Кондор, 2006. – 236 с.
10. Теремецький В. Процесуальна природа заперечень на апеляцію в кримінальному судочинстві України / В. Теремецький // Юридична Україна. – 2005. – № 7. – С. 83–90.